

9-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

16. Національний класифікатор України (класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010) : Наказ Держспоживстандарту України від 11 жовт. 2010 р. № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dktrp.gov.ua/info/842>.

17. Об утверждении Государственного классификатора Украины : Приказ Государственного комитета по стандартизации, метрологии и сертификации от 22 окт. 1996 г. № 441 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uazakon.com/big/text91/pg1.htm>.

18. Общесоюзный классификатор отраслей народного хозяйства (ОКОНХ) : утвержден Госкомстатом СССР и Госпланом СССР 1 янв. 1976 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://standards.narod.ru/ok/okonh.htm>.

19. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 12 серп. 2005 р. № 440 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>.

20. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

21. Про порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури

держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серп. 2016 р. № 563 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF>.

22. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.А. Рубашенко. – Х., 2015. – 20 с.

23. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : [навч. посіб.] / С.І. Селецький. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 248 с.

24. Скулиш Є.Д. Злочини проти основ національної безпеки України : [навч. посіб.] / Є.Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : Наук.-вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. – 220 с.

25. Чорний Р.Л. Соціальні ознаки предмета складу диверсії / Р.Л. Чорний // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 89–93.

26. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (зі змінами) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

27. Шевчук А.В. Кримінальне право України (Особлива частина) : [навч. посіб.] / А.В. Шевчук, М.Д. Дякур. – Чернівці : ТОВ «Друк Арт», 2010. – 304 с.

28. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 4 : Н – П. – 2002. – 720 с.

УДК 343.813

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Ковальов А.В., аспірант
відділу європейського права та міжнародної інтеграції
Інститут законодавства Верховної Ради України

У статті аналізуються національні та міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють права та свободи засуджених осіб в Україні, визначені проблемні питання, які виникають під час застосування цих нормативно-правових актів.

Ключові слова: міжнародні нормативно-правові акти, права, свободи, засуджені.

В статье анализируются национальные и международные нормативно-правовые акты, регулирующие права и свободы осужденных в Украине, определены проблемные вопросы, возникающие при применении этих нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: международные нормативно-правовые акты, права, свободы, заключенные.

Kovalev A.V. THE LEGAL ASPECTS OF REGULATION RIGHTS AND FREEDOMS OF PRISONERS IN UKRAINE

In the article examines national and international regulations that govern the rights and freedoms of convicted persons in Ukraine, identifying issues that arise in the application of these regulatory acts.

Key words: international regulations, rights, freedom, prisoners.

Постановка проблеми. Останнім часом нормотворча діяльність України дедалі більше спрямована на адаптацію національного законодавства до європейського. Відповідно до цього приймалися рішення, програми, порушувались інституційні, організаційні та фінансові питання щодо інтеграції України до європейської спільноти. Співробітництво України з Європейським Союзом дає змогу визначити напрями економічного прогресу та політичної стабільності. У зв'язку з цим виникає необхідність обґрунтування та аналізу нормативних актів після їх прийняття та їх погодження з нормами європейського законодавства.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні аспекти законодавчого забезпечення прав та свобод засуджених неодноразово висвітлювались у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як Є.В. Білозьоров, І.Г. Богатирьов, О.П. Букалов, Н.В. Вітрук, К.Г. Волинка, А.П. Гель, О.М. Джу́жа, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, В.М. Трубніков, І.С. Яковець та інші, але, незважаючи на велику кількість праць, повного та ґрунтовного дослідження законів України, міжнародно-правових актів, які були ратифіковані Україною щодо прав та свобод засуджених, досі не було, тому вони потребують комплексного визначення та аналізу.

Мета статті – комплексне дослідження Законів України, підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних правових документів, які визначають права та свободи засуджених осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сфера застосування кримінальних покарань завжди була і залишається однією з найбільш вразливих сфер у житті суспільства та в державній політиці, оскільки основним змістом покарання є застосування примусу і, відповідно, права обмеження до особи. Саме у цій сфері діяльності ризик зловживань щодо особи, яка зазнала обмеження, а тим самим позбавилася певної міри захисту, є дуже високим. На це питання неодноразово звертали увагу представники різноманітних організацій як в Україні, так і з числа міжнародних недержавних інституцій. Законодавство у сфері виконання покарань основною вимогою має положення про те, щоб утримання засуджених здійснювалось в таких умовах та за такими правилами, які забезпечують людяність, дотримання прав особи, гідність людини, її честь та повагу до особистості, а також ставлення до цієї людини саме як до людини.

При вступі України до Ради Європи вона автоматично приймала зобов'язання, які на неї були покладені відповідно до Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 у 1995 році. Згідно з Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод та у зв'язку з дією в Україні мораторію на виконання смертної кари було видано наказ № 72 від 25 червня 1999 року, яким затверджувалось «Тимчасове положення про порядок тримання в слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань засуджених до виняткової міри покарання». Цей документ визначав правове становище засуджених до смертної кари та фіксував необхідність створення таких умов тримання, які забезпечують повагу до людської гідності. Засуджені до виняткової міри покарання чоловічої і жіночої статі, вірою стосовно яких набрали законної сили, в зв'язку з фактичною дією в Україні мораторію на виконання смертної кари мали однаковий правовий статус.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483 смертна кара була замінена довічним позбавленням волі.

Розвиток України та її шлях до побудови правової країни зумовили постійне врегулювання законодавства, зокрема кримінально-виконавче.

Так, окремим положенням було прийнято наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25 грудня 2003 року «Про затвердження правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань», у якому передбачався порядок відправлення засудженими листів [1]. З часом було видано Наказ № 13 від 25 січня 2006 року, яким передбачалось існування Інструкції з перегляду кореспонденції. Відповідно до цієї Інструкції засуджені викидають

кореспонденцію для відправлення в поштові скриньки незапечатаною. У той же час пунктом 2.4 Інструкції передбачено, що засуджені в присутності інспектора особисто запечатують кореспонденцію у конверти з часом це питання було врегульовано відповідно до прийнятих Державним департаментом України з питань виконання покарань змін до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань від 5 червня 2006 року, якими передбачено випадки, коли кореспонденція засуджених перегляду не підлягала.

У подальшому 30 січня 2006 року Державним департаментом України з питань виконання покарань видано Наказ № 18 «Про недоліки в організації роботи із застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни невідбутої частини більш м'яким і підготовки матеріалів за клопотаннями про помилування та заходи щодо посилення контролю за цим напрямком службової діяльності». Зокрема деякі пункти вищезазначеного Наказу наділяли керівників відповідних служб територіальних органів повноваженнями, не передбаченими нормативними актами. Визначалась особлива процедура умовно-дострокового звільнення засуджених за певні види злочинів, невідбута частина покарання яких складала понад 2 роки, що суперечило вимогам статті 21 Конституції України та статтям 81, 82 діючого на той час Кримінального Кодексу України «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» та пунктам 5–7 «Положення про здійснення помилування», затвердженого Указом Президента України за № 1118/2005 від 19 липня 2005 року.

Згодом було прийнято Наказ № 261 від 16 грудня 2003 року, яким затверджено Інструкцію «Про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі», який важко було назвати правовим, оскільки він суперечив ч. 3 ст. 63 Конституції України.

Наказом Державного Департаменту України з питань виконання покарань № 1 від 11 січня 2008 року «Про затвердження інструкції про роботу відділів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з контролю за виконанням судових рішень» від 8 лютого 2008 року не передбачено порядку надання засудженим короткочасних виїздів у зв'язку з винятковими обставинами, поховання померлого у виправній колонії та СІЗО, а також порядку передачі родичам тіла померлого. Відсутність нормативно-правового регулювання порядку надання засудженим короткочасних виїздів у зв'язку з винятковими обставинами може призвести до порушення їх законних прав та інтересів, а відсутність порядку видачі тіла померлого родичам для поховання призводить до порушення прав родичів [2].

Зміною в законодавстві стало прийняття Державним Департаментом України з питань виконання покарань Наказу № 167 від 10 жовтня 2005 року «Про затвердження Положення про підрозділ спеціального призначення». Цим положенням передбачався порядок проведення оглядів і обшуку засуджених

осіб та осіб, взятих під варту, а також огляд інших осіб та їх речей, що знаходяться на території установи. Це, в свою чергу, спровокувало непокору у виправних колоніях України і призвело до введення на територію колоній особового складу спецпідрозділів у спеціальному обмундируванні для проведення оглядів та обшуків засуджених та їх речей, що раніше вважалося функцією адміністрації установ виконання покарань.

Якщо говорити про кримінально-виконавче законодавство, то неможливо пропустити головний нормативно-правовий документ, який на сьогодні є основною нормою і базою для регулювання законодавства, а також встановлення повноважень учасників у цій галузі права.

У 2003 році прийнято новий Кримінально-виконавчий кодекс, який покликаний врегулювати кримінально-виконавчі правовідносини, що існують. Крім того, нормативний акт повинен був надати правовідносинам нового імпульсу, оскільки фактичний стан справ у сфері діяльності з виконання і відбування покарання і взяті Україною на себе зобов'язання за чисельними міжнародними договорами вимагали цього [3]. Прикінцеві положення кодексу передбачали приведення центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність з кодексом. У зв'язку з цим Державний департамент України з питань виконання покарань видав Наказ № 275 від 25 грудня 2003 року [1], яким затвердив «Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». У цьому новому законодавчому положенні виділено окремий розділ «Особливості тримання засуджених до довічного позбавлення волі», в якому конкретизувалися особливості тримання засуджених цієї категорії, визначався правовий статус, місце, порядок і умови виконання та відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Проте умови тримання засуджених суттєво порушували норми Європейської конвенції з прав людини. Так, жінкам, засудженим до довічного позбавлення волі, та жінкам, яким покарання у вигляді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії, безпідставно не надавалися тривалі побачення, зменшувалась сума коштів на придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності, вони утримувались в камерах по дві особи, пересування за межами камер здійснювалось у наручниках.

Правила внутрішнього розпорядку кримінально-виконавчих установ є документом, в якому конкретизуються та отримують подальшу деталізацію норми Кримінально-виконавчого кодексу України. Цей акт є одним із основних у роботі органів та установ виконання покарань, оскільки встановлює права та обов'язки як для персоналу установ, так і для засуджених осіб.

Кримінально-виконавчий кодекс регулює порядок і умови виконання та відбування покарань з метою захисту інтересів суспільства, особи та держави шляхом створення умов для ресоціалізації та виправлення засудже-

них, запобігання вчиненню нових правопорушень засудженими та іншими особами, а також жорстокому і нелюдському поводженню із засудженими особами. На нього покладені функції визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених осіб, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків, здійснення контролю та нагляду за виконанням кримінальних покарань, порядку застосування заходів впливу до засуджених осіб з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки та порядку звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання.

Ст. 2 Кримінально-виконавчого кодексу України тлумачить, що кримінально-виконавче законодавство України складається з Кримінально-виконавчого кодексу України, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Таким чином, можна припустити, що кримінально-виконавчим законодавством у широкому значенні є всі нормативно-правові акти, які містять норми кримінально-виконавчого права. Проте, якщо брати до уваги ст. 2 Кримінально-виконавчого кодексу України, в ній відсутні рішення Конституційного Суду України та рішення Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на постійні зміни у вітчизняному законодавстві, все ж таки передбачена величезна кількість завдань, які необхідно реалізувати для остаточного реформування системи органів і установ виконання покарань у напрямку подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародно-правових актів та зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

За роки незалежності кримінально-виконавча система України зазнала суттєвих змін, пов'язаних, перш за все, з необхідністю створення нової бази джерел із залученням міжнародних стандартів та підходів з поступовим звільненням від попередньої (радянської) чітко сформованої пенітенціарної системи. Це питання є досить довгий час актуальним у зв'язку з активним входженням держави у світове міжнародне співтовариство. Європейський вибір об'єктивно вимагає від України зважених і послідовних кроків щодо вдосконалення та гармонізації національного законодавства із законодавством Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу.

Відповідно до Європейських нормативних актів, які регулюють поводження із в'язнями [4], основною метою є:

- встановлення низки мінімальних стандартів для всіх тих аспектів управління в'язницями, які є суттєво важливими для забезпечення людських умов утримання та належного поводження із в'язнями в сучасних та прогресивних системах;
- заохочення адміністрації в'язниць до розвитку політики, стилю та практики управління на основі сучасних принципів забезпечення справедливості;

– розвиток у персоналу в'язниць професійних навичок, що віддзеркалюють важливі соціальні та моральні якості його роботи, та створення умов, за яких цей персонал міг би якнайефективніше виконувати свою роботу в інтересах усього суспільства, в'язнів, що знаходяться під його наглядом, та його власного професійного задоволення;

– забезпечення основних реальних критеріїв, за допомогою яких адміністрації в'язниць та особи, відповідальні за інспектування умов утримання та управління в'язницями, могли б об'єктивно оцінювати стан справ та ступінь просування до більш високих стандартів.

Тобто це ті основні критерії, які повинні бути реалізовані та забезпечені в будь-якому місці, де особа зазнає правообмежень.

Отже, система чинних міжнародних актів, що стосуються поводження з засудженими особами, є частиною системи міжнародних актів щодо протидії злочинності, які містять стандарти діяльності держави в цій сфері. Сюди входять міжнародно-правові акти, які розроблялись і приймались Радою Європи – організацією, діяльність якої спрямована на розвиток соціального благоустрою та забезпечення прав і свобод засуджених осіб.

Основу її юридичної діяльності складають основні стандарти загального і регіонального характеру: Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1959 року; Європейська Конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року; Європейські пенітенціарні правила від 11 січня 2006 року, Рекомендація R (2006) Комітету Міністрів Ради Європи; Рекомендація (92), прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 19 жовтня 1992 року; Мінімальні стандартні правила поводження з

ув'язненими; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних з ув'язненням засуджених осіб; Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими і умовно звільненими особами [5, с. 74]. Деякі з цих положень набули значення загальних (конституційних) принципів, які поширюються на всі галузі права.

Висновки. Таким чином, встановлені та ратифіковані в Україні міжнародно-правові акти стандартів прав та свобод людини та громадянина в жодному разі не проголошують можливостей довільного їх застосування, які б могли зашкодити законним інтересам людини, суспільства або держави. Головним завданням України є приведення норм національного законодавства у відповідність до норм Європейських пенітенціарних правил (1987 року), прийнятих у рамках Ради Європи, членом якої є й Україна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наказ Державного Департаменту України з питань виконання покарань 25.12.2003 № 275 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарання».
2. Радов Г.О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі / Г.О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : Київський ін.-т внутр. справ, 1996. – № 1. С. 12–16.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV зі змінами станом на 23.12.2015.
4. Раданович Н.М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини) : дис.. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н.М. Раданович, Львівський національний ун-т ім. І.Франка. – Л., 2000 – 175 с.
5. Сборник документов Совета Европы в области прав человека и борьбы с преступностью. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1998. – 763 с.